

«QUBLA ARAL BOYI ARXEOLOGIIYASI, ETNOGRAFIYASI, DEREKTANIWI, TARIYXNAMASI HÁM TARIYXINIŃ AKTUAL MÁSELELERI» ATAMASINDA XALIQ ARALIQ ILMIIY-TEORIIYALIQ KONFERENCIYA MATERIYALLARI

BAZAR EKONOMIKASINA OTIW DÁSLEPKI DÁWIRINDE QARAQALPAQSTAN RESPUBLIKASINDA JÁMIYETLIK-EKONOMIKALIQ TARAWÍNDAGÍ ÓZGERISLER

t.i.k. A.Sarıbaev

*NMPI, Tariyx oqıtıw
metodikası kafedrası*

A.Ktaybekov

*NMPI, Tariyx oqıtıw
metodikası kafedrası*

A.Ktaybekov

*QMU, tariyx fakulteti 3-
kurs studentı*

1. Qaraqalpaqstan Respublikasında bazar ekonomikasına ótiw dáwirinde privatizaciya tiykarında menshik túrlerin ózgertip menshik iyesi klasın kálıplestiriw, isbilermenlikti rawajlandırıw hám ekonomikalıq múnásibetlerdi liberallastırıwǵa ayrıqsha itibar berildi. Mámleket múlkin menshiklestiriw zárúrligi bazar ekonomikası qatnasıqlarına tiykarlangan jámiyetti dúziwdiń tiykarǵı shárti bolıp esaplanadı. Sonlıqtanda Respublikada bazar qatnasıqlarına ótiw kóp ukladlı ekonomikanı hám básekiles ortalıqtı qalıplestiriwdiń xuqıqıy, shólkemlestiriw shárayatların dúziw maqsetinde, menshik huqıqı nızam menen tán alınǵan hám qorǵaladı. Qaraqalpaqstan Respublikası Konstituciyasınıń 34-statyasında: «hár bir adam menshik xuqıqına iye» dep kórsetilgen, al 51-statyasında: «Bazar qatnasıqların rawajlandırıwǵa baǵdarlangan Qaraqalpaqstan ekonomikasınıń tiykarın menshiktiń hár kıylı túrleri quraydı» - dep anıq belgilep berilgen (1: 17, 19).

2. Qaraqalpaqstanda ǵárezsizlik jıllarındaǵı ekonomika tarawındaǵı birinshi gezektegi wazıypalarınan biri múlkti mámleket menshiginen shıǵarıw hám privatizaciya máseleleri bolıp, Qaraqalpaqstan Respublikasınıń «Múlkti mámleket menshiginen shıǵarıw hám privatizaciyalaw haqqında»ǵı Nızamı 1992-jıl 14-dekabrde qabıl etildi. Onnan aldın 1991-jıl noyabrde Ózbekstan Respublikası Joqarǵı Soveti tárepinen «Mámleketlik kárxanalardı privatizaciyalaw haqqında»ǵı Nızamı qabıllanǵan edi (2: 79). Bul bazar ekonomikası tiykarların jaratıwdıń birinshi gezektegi ilajlarınan boldı, óytkeni

«QUBLA ARAL BOYI ARXEOLOGİYASI, ETNOGRAFIYASI, DEREKTANIWI, TARIYXNAMASI HÁM TARIYXINIŇ AKTUAL MÁSELELERI» ATAMASINDA XALIQ ARALIQ ILIMY-TEORIYALIQ KONFERENCIYA MATERIYALLARI

bul obektiv ráwishte menshiktiń hár qıylı formalarınıń júzege keliwin názerde tutadı. Sonday-aq 1994-jıl 21-yanvarda qabıl etilgen ekonomikalıq reformalardı tereńlestiriw ilajları haqqındaǵı hám 1994-jıl 16-martta qabıl etilgen múlkti mámleket qaramaǵınan shıǵarıw hám menshiklestiriw processin ele de rawajlandırıwdıń sheshiwshi baǵdarları haqqındaǵı pármanlar menshiklestiriw processine sapalıq tárepten jańa túrtki boldı.

Qaraqalpaqstanda bazar ekonomikasına ótiw menen hár qıylı menshik túrleri payda bolıwı hám rawajlanıwına keń jol ashıldı. Menshiklestiriw boyınsha bir qansha jumıslar izbe-iz alıp barılmaqta. Ekonomikanıń túrli salalarında hám respublika aymaǵında múlkti mámleket qaramaǵınan shıǵarıw hám menshiklestiriw boyınsha jigirmadan aslam mámleketlik baǵdarlama qabıllanıp, ol bir neshe basqıshlarda iske asırıldı. Birinshi basqısh – 1991-1993-jıllarda jergilikli sawda kárxanaları, jámiyetlik awqatlanıw, xalıqqa xızmet kórsetiw tarawlarınıń obektleri menshiklestirildi, solardan 242 obekt jeke menshikke ótkerildi, 92 obekt - jámiyetlik menshik hám arendaǵa berildi, al 165 obekt bolsa akcionerlik jámiyet mülkine aylandı. Bul dáwirde jeke qurılıs fondı tolıǵı menen privatizaciyalandı. Privatizaciyalawdıń ekinshi basqıshı 1994-jılı baslanıp, jergilikli sanaat hám jeńil sanaat, transport hám baylanıs, qurılıs hám awıl xojalıǵı kompleksiniń obektleri, sonday-aq den sawlıqtı saqlaw tarawınıń obektlerin mámleket iyeliginen shıǵarıw hám privatizaciyalaw názerde tutıldı (3: 7-8).

3. 2000-jılǵa kelip Qaraqalpaqstanda 2932 kárxana menshiklestirildi. Bul dáwirde Respublikamızda kárxanalardıń 87 procenti mámleket sistemasınan shıǵarılıp, olar tárepinen sanaat ónimleriniń 94,4 procenti, awıl xojalıǵı ónimleriniń 98,6 procenti jetistirildi, qurılıs-montaj jumıslarınıń 90 procentke shamalası orınlandı, sawda, jámiyetlik awqatlanıw, turmıs jaǵınan xızmet kórsetiw tarawlarındaǵı jumıslardıń barlıǵın derlik mámleketlik emes sistemadaǵı kárxanalar ámelge asırıldı (4: 2).

Solay etip mámleketlik múlkti menshiklestiriw boyınsha alıp barılǵan ámeliy jumıslar nátiyjesinde Qaraqalpaqstanda menshik túrleri boyınsha ekonomikalıq dúzilisler ádewir ózgerip, kóp ukladlı ekonomika hám mülkdarlar klası júzege keldi. Reformalar baslanǵa shekem ekonomika mámleketlestirilgen hám menshiktiń mámleketlik jámáátlik túrleri ústinlik qılǵan bolsa, endi menshiktiń mámleketlik emes túri bir qansha rawajlandı hám onıń áhmiyeti kúsheydi.

4. Qaraqalpaqstanda ǵárezsizlik jıllarındaǵı reformalar dáwirinde mámleket iyeliginen shıǵarıw processin menen birge jeke isbilermenlikti ásirese, kishi hám orta biznes kárxanaların rawajlandırıw boyınsha da jumıslar alıp barıldı. Mámlekette 1995-jılı 5-yanvarda qabıl etilgen «Jeke isbilermenlikti qollap-quwatlawdı qúsheytiw haqqında» Pármanı hám 2000-jılı qabıllanǵan «Isbilermenlik xızmeti erkinliginiń kepillikleri

«QUBLA ARAL BOYI ARXEOLOGIIYASI, ETNOGRAFIYASI, DEREKTANIWI, TARIYXNAMASI HÁM TARIYXINIŃ AKTUAL MÁSELELERI» ATAMASINDA XALIQ ARALIQ ILIMY-TEORIYALIQ KONFERENCIYA MATERIYALLARI

haqqında»ǵı nızamı kishi hám jeke isbilermenliktiń rawajlanıwı ushın jáne de keń imkaniyatlardı ashıp berdi. Onda jeke menshik xızmeti hám kishi biznestiń rawajlanıwı ushın jeńillikler beriliwi belgilengen edi. Xojalıq júrgiziwdiń jańa shárayatlarında bul tarawda islep shıǵarıw, tovar aylanısı hám xızmet kórsetiw kólemi keńeydi. Bul ilajlar jeke isbilermenlik hám kishi biznestiń rawajlanıwı ushın múmkinshilik jarattı. 1990-jılı Qaraqalpaqstanda 226 kishi jeke isbilermenlik subektleri esapqa alınǵan bolsa, 2004-jıldıń aqırına kelip kishi biznes subektlerinin sanı 13686 ǵa shekem jetti, solardıń ishinde 12324, yaǵnıy 90,0% kishi biznes subektleri háreket etip turdı. Sonday-aq 1993-jıldan 2004-jılǵa shekemgi dáwirde kishi biznes kárxanalarında bánt bolǵan adamlar sanı 5,2 esege ósti (5: 8). Bul ilajlar isbilermenler ushın xojalıq iskerligin asırıw, sonday-aq miynet bazarınıń toyınıwına unamlı tásir etti. Menshik iyesiniń huqıqları hám xojeyinlik sezimi jeke menshik xojalıǵında, sonday-aq óndiriste tovar islep shıǵarıwshılardıń psixologiyası jáne minez-qulqında aytarlıqtay ózgerislerdiń júz beriwine alıp keldi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar hám derekler:

1. Qaraqalpaqstan Respublikasınıń Konstituciyası. – N.1993. 17, 19 betler
2. Qaraqalpaqstan tariyxı. – N., 2018
3. ТА Министерство экономики Республики Каракалпакстан. Қорақалпоғистон мустақиллик йилларида. – Нукус, 2005
4. «Erkin Qaraqalpaqstan». 2000 jıl 22 fevral
5. ТА Министерство экономики Республики Каракалпакстан. Каракалпакстан за годы независимости (1991-2004 гг.). – Нукус, 2005